

دیپلماسی فرهنگی و تأثیر آن بر روابط سیاسی و اقتصادی کشورها

(مطالعه موردی: روابط ایران و ژاپن در دوران تحریم)

سید عباس عراقچی*

فائزه جنتی محب**

چکیده

با توجه به تحولات جامعه بین‌المللی و پدیدار شدن چرخش نسبی از مادی‌گرایی و امنیت محوری به گفتمان مبتنی بر فرهنگ، "فرهنگ" و "روابط فرهنگی" به عنصری حائز اهمیت در سیاست خارجی کشورها تبدیل شده است. بر همین اساس، "دیپلماسی فرهنگی" بخشی از اولویت‌های اصلی سیاست خارجی کشورها در نظر گرفته می‌شود. اتخاذ دیپلماسی فرهنگی توسط دو دولت ایران و ژاپن و انجام فعالیت‌های فرهنگی به منظور حفظ و توسعه روابط فی مابین در شرایط ناشی از تحریم‌های هسته‌ای ایران، نمایانگر اهمیت روابط فرهنگی در زمانی است که روابط سیاسی و اقتصادی دچار نقصان می‌شود. دو کشور ایران و ژاپن با انجام تبادلات فرهنگی مختلف در شرایط سخت ناشی از تحریم‌ها، سعی در

* معاون امور سیاسی وزارت امور خارجه و سفیر پیشین جمهوری اسلامی ایران در ژاپن

(نویسنده مسئول: araghchi@nimrooz.net).

** کارشناسی ارشد دیپلماسی و سازمان‌های بین‌المللی.

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۰۹/۲۰

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۱۱/۱۵

فصلنامه پژوهش‌های روابط بین‌الملل، دوره نخست، شماره بیست و ششم، صص ۴۹ - ۱۵.

تلطیف فضای منفی ایجاد شده و باز نگاه داشتن کانال‌های ارتباطی کردند تا در زمان فراهم شدن شرایط، روابط سیاسی و اقتصادی قابلیت بازگشت سریع به شرایط عادی را داشته باشند.

سؤال اصلی این مقاله، چگونگی اثرگذاری دیپلماسی فرهنگی بر حفظ و توسعه روابط سیاسی و اقتصادی ایران و ژاپن پس از طرح برنامه هسته‌ای ایران و اعمال تحریم‌های همه جانبه علیه آن است. فرضیه اصلی نگارندگان این است که دو کشور ایران و ژاپن با اتخاذ دیپلماسی فرهنگی در دوران تحریم، سعی در تلطیف فضای منفی ایجاد شده و باز نگاه داشتن کانال‌های ارتباطی نمودند تا از این طریق روابط سیاسی و اقتصادی فی مابین را حفظ کنند و در پی گسترش آن برآیند.

واژگان کلیدی: دیپلماسی فرهنگی، روابط سیاسی و اقتصادی، ایران، ژاپن، دوران تحریم

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

تحولات جامعه بین‌المللی در یکی دو قرن گذشته و ایجاد چرخش نسبی از مادی‌گرایی و امنیت‌محوری به گفتمان مبتنی بر فرهنگ در نظام بین‌الملل، نقش فرهنگ در ابعاد مختلف زندگی انسان‌ها و برقراری ارتباط میان کشورها را برجسته‌تر کرده است. بر همین اساس، با در نظر گرفتن ماهیت وجودی فرهنگ و توانایی آن در ایجاد همگرایی میان ملت‌ها و دولت‌ها، نقش فرهنگ در سیاست خارجی کشورها از اهمیت بسیار بالایی برخوردار شده است. تدوین دیپلماسی فرهنگی نقش مهمی در برقراری روابط حسنه و ایجاد زمینه‌های لازم برای تحرک بیشتر در روابط سیاسی، اقتصادی و اجتماعی میان کشورها ایفا می‌کند. امروزه زمامداران دستگاه دیپلماسی و سیاست خارجی کشورها به این واقعیت اذعان دارند که موفقیت آن‌ها در دستیابی به منافع ملی، به میزان بسیاری در گرو استفاده از فرهنگ و دیپلماسی فرهنگی جهت اقناع افکار عمومی است. بر همین اساس، دولت‌ها برای حفظ و توسعه روابط فی‌مابین، دیپلماسی فرهنگی را به عنوان رویکردی مؤثر و حائز اهمیت در دستور کار خود قرار داده‌اند تا از این طریق زمینه‌های لازم جهت گسترش روابط با یکدیگر را افزایش دهند.

ایران و ژاپن، به عنوان دو کشور مهم و تعیین‌کننده در مناسبات جهانی، در دو انتهای غرب و شرق آسیا، از این قاعده مستثنی نبوده و همواره، به خصوص پس از طرح پرونده هسته‌ای ایران و اعمال تحریم‌های همه‌جانبه علیه آن، بر آن بوده‌اند تا با اتخاذ سیاست‌های فرهنگی، روابط فی‌مابین را حفظ و در جهت بسط و توسعه آن اقدام نمایند. ژاپن که امروزه به عنوان سومین قدرت اقتصادی جهان مطرح و در تلاش است تا در حفظ صلح و امنیت بین‌المللی نقش بسزایی را ایفا کند، در اوایل قرن بیستم قدرتی نظامی و استعماری به شمار می‌رفت، اما با شکست در جنگ جهانی دوم و تحمیل محدودیت‌های

فراوان از سوی فاتحان جنگ، درصدد برآمد تا قدرت خود را از حوزه نظامی به حوزه‌های اقتصادی و فرهنگی منتقل نماید و با تدوین دیپلماسی فرهنگی به تحقق تفاهم و صلح و ثبات در عرصه بین‌المللی کمک کند. ایران نیز به عنوان کشوری بهره‌مند از غنای فرهنگی و تمدنی، در طول تاریخ همواره در پی برقراری ارتباطی دوستانه و صلح‌آمیز با دیگر کشورها (در حوزه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی و ...)، آن هم از دریچه فرهنگ و تمدن ایرانی-اسلامی خویش بوده است، تا از این طریق هم به گسترش فرهنگ غنی خود کمک کند و هم از آن در جهت گسترش مناسبات همه‌جانبه خود با سایر کشورها استفاده نماید. این مهم در طول تاریخ ایران جریان داشته و متناسب با شرایط، دارای فراز و فرودهای زیادی بوده است. وقوع انقلاب اسلامی، جنگ تحمیلی، طرح پرونده هسته‌ای ایران، اعمال تحریم‌های همه‌جانبه و در نهایت معرفی ایران به عنوان به اصطلاح کشوری که ناقض صلح و تهدیدکننده امنیت بین‌المللی است، دولت‌مردان را بر آن داشت تا اتخاذ دیپلماسی فرهنگی را در دستور کار خود قرار داده و با استفاده از رویکرد فرهنگی و تمدنی به مقابله با ایران‌هراسی و اسلام‌هراسی بروند و از این طریق روابط خود با سایر کشورها، از جمله ژاپن را حفظ و در جهت گسترش آن اقدام کنند.

سؤال اصلی این مقاله، چگونگی اثرگذاری دیپلماسی فرهنگی بر حفظ و توسعه روابط سیاسی و اقتصادی ایران و ژاپن پس از طرح برنامه هسته‌ای ایران و اعمال تحریم‌های همه‌جانبه علیه آن است. فرضیه اصلی نگارندگان این است که دو کشور ایران و ژاپن با اتخاذ دیپلماسی فرهنگی در دوران تحریم، سعی در تلطیف فضای منفی ایجاد شده و باز نگاه داشتن کانال‌های ارتباطی نمودند تا از این طریق روابط سیاسی و اقتصادی فی مابین را حفظ کنند و در پی گسترش آن برآیند.

۱. رهیافت نظری

۱-۱. نظریه چرخش فرهنگی^۱

بسیاری از اندیشمندان غربی معتقدند که در اواخر قرن بیستم در کشورهای پیشرفته صنعتی یک چرخش فرهنگی اتفاق افتاده که ابعاد مختلف زندگی انسان را تحت تأثیر قرار داده است، به طوری که در اثر آن بسیاری از حوزه‌ها اعم از اجتماعی، فراغتی، سیاسی و

حتی اقتصادی جنبه قوی فرهنگی پیدا کرده‌اند. (پناهی، ۱۳۹۳: ۳). این چرخش، شامل چرخش به سمت گفتمان فرهنگی و دور شدن از مادی‌گرایی و اقتصاد سیاسی متأثر از مارکسیسم بوده که به شدت در دهه ۷۰ و اوایل دهه ۸۰ میلادی رونق داشته است (Larry Ray & Andrew Sayer, 1999: 1).

چرخش فرهنگی با نفوذ در تمامی حوزه‌ها اعم از سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و ... روابط میان کشورها را تحت تأثیر خود قرار داده و با تبدیل کردن فرهنگ به عنصری حائز اهمیت در روابط میان دولت‌ها، نقش قابل توجهی را در مناسبات بین‌المللی ایفا می‌کند. چنان‌چه در کتاب "فرهنگ‌گرایی، جهانی‌شدن و حقوق بشر" بیان شده است که برخلاف نظریه پردازان کلاسیک روابط بین‌الملل، که روابط بین کشورها را بر دو عنصر سیاست و اقتصاد استوار می‌دانند، جی.ام.مایکل^۱، کنت تامپسون^۲ و سوجت موکو^۳ با الهام از نظریه چرخش فرهنگی و با توجه به گسترش نقش فرهنگ به سایر حوزه‌ها، بر اهمیت نقش فرهنگ تأکید داشته و آن را عنصری غیرقابل چشم‌پوشی در روابط بین‌الملل می‌دانند. جی.ام.مایکل فرهنگ را به عنوان بعد سوم روابط بین‌الملل در نظر گرفته و معتقد است که اموری در زندگی انسان جاری‌اند، که فراتر از روابط رسمی میان دولت‌ها هستند. این امور همانند مسائل فرهنگی به خوبی بر روابط بین‌المللی اثر گذاشته و پس از سیاست و تجارت که دو بعد نخست روابط بین‌الملل هستند، به عنوان بعد سوم روابط میان کشورها در نظر گرفته می‌شوند. کنت تامپسون و سوجت موکو نیز در مقاله‌ای تحت عنوان "دیپلماسی فرهنگی"، بینشی کارکردی درباره نقش فرهنگ دارند. از نظر آن‌ها روابط فرهنگی عرصه جامعی از روابط میان ملت‌ها است که می‌تواند شرایط یک زندگی صلح‌آمیز را فراهم آورد و زمینه‌ساز بازسازی جهانی باشد. به بیان بهتر، حیطة وسیع فرهنگ از دیدگاه تامپسون و موکو، بعد موسعی از زندگی بین‌المللی انسان است که در نهایت می‌تواند تسهیل‌کننده مناسبات سیاسی و اقتصادی بوده و زمینه تغییر ساختار جهانی را فراهم آورد (سلیمی، ۱۳۸۵: ۷۶-۶۷).

در مطالعه چرخش فرهنگی از دو نوع چرخش فرهنگی صحبت می‌شود:

۱. چرخش فرهنگی ۱: فرهنگ به مثابه ابزار.

۲. چرخش فرهنگی II: فرهنگ به مثابه موضوع (Maki AOKI-OKABE, Yoko)
(KAWAMURA & Toichi MAKITA, 2006: 6).

در چرخش فرهنگی I، به فرهنگ نگاهی ابزارگونه شده و از آن در جهت رسیدن به اهداف دیگر استفاده می‌شود. در این نوع از چرخش فرهنگی، فرهنگ به خودی خود حائز اهمیت نیست و صرفاً ابزاری است جهت دستیابی به منافع دیگر، اعم از سیاسی و اقتصادی. در حالی که در چرخش فرهنگی II بر خلاف چرخش فرهنگی I، فرهنگ از اهمیت بالایی برخوردار است و به عنوان موضوع اصلی مورد بررسی قرار می‌گیرد. در این نوع از چرخش فرهنگی، فرهنگ هدفی است که برای رسیدن به آن، از دیگر ابزارها اعم از سیاسی، اقتصادی و ... استفاده می‌شود.

براساس نظریه چرخش فرهنگی و تطابق آن با موضوع مورد بحث، به این رهیافت نظری می‌رسیم که کشور ژاپن مطابق با چرخش فرهنگی I و جمهوری اسلامی ایران مطابق با ترکیبی از چرخش فرهنگی II و I عمل می‌کند. ژاپن در دوران پساجنگ جهانی دوم تا به امروز سعی کرده است روابط خود را با محیط پیرامونی‌اش بر مبنای روابط فرهنگی بین‌المللی، تثویز و مفهوم‌سازی کند. به این معنا که فرهنگ به عنوان ابزاری در دست کارورزان سیاست خارجی کشور ژاپن به کار برده می‌شود که بر اساس آن، دیپلماسی فرهنگی به عنوان عنصری حائز اهمیت در سیاست خارجی این کشور در نهایت در خدمت توسعه، تولید ثروت و هم‌چنین بالا بردن تعاملات در بخش‌های موضوعی مختلف از جمله اقتصاد، سیاست و حتی مقوله امنیت قرار می‌گیرد. ایران نیز به عنوان کشوری دارای گفتمان، ایدئولوژی و سابقه غنی فرهنگی، از فرهنگ هم به عنوان ابزاری برای برقراری روابط بین‌المللی استفاده می‌کند و هم آن را فی‌نفسه دارای اهمیت و ارزش می‌داند و در تلاش است تا به انتقال فرهنگ ملی و اسلامی خویش در عرصه بین‌المللی به چشم یک رسالت بنگرد.

بررسی نظریه چرخش فرهنگی این مهم را خاطر نشان می‌کند که تمامی کشورها به عنوان واحدهای تشکیل‌دهنده نظام بین‌الملل، برای کسب وجهه و اعتبار خود در جامعه جهانی، به دنبال اتخاذ سیاست‌های نرم برگرفته از مسائل فرهنگی هستند. به نحوی که با استفاده از ابزارهای فرهنگی، غنای نهفته در تمدن و فرهنگ خود را به سایر ملل انتقال داده، بر افکار عمومی آن‌ها اثر گذاشته و از این طریق روابط خود با سایر کشورها را تنظیم می‌کنند.

۲. پیشینه پژوهش

در بررسی آثار و ادبیات منتشر شده مرتبط با موضوع "دیپلماسی فرهنگی و تأثیر آن بر روابط سیاسی و اقتصادی کشورها، مطالعه موردی روابط ایران و ژاپن در دوران تحریم" باید گفت که این آثار در پنج حوزه روابط سیاسی و اقتصادی ایران و ژاپن، دیپلماسی فرهنگی ایران و ژاپن، سیاست خارجی ژاپن در غرب آسیا (خاورمیانه) و سیاست نگاه به شرق ایران تدوین شده‌اند.

۲-۱. آثار مرتبط با روابط سیاسی و اقتصادی ایران و ژاپن

● منابع مرتبط با بررسی روابط ایران و ژاپن عمدتاً با رویکردی تاریخی و در بعضی موارد تحلیلی، به تحقیق در روابط بین دو کشور پرداخته و آن را در برهه‌های زمانی مختلف مورد بررسی قرار داده‌است. به عنوان مثال، مقاله "سازوکارهای دگرگونی در روابط ژاپن با جمهوری اسلامی ایران" نوشته الهه کولایی و ماندانا تیشه یار، به عنوان یکی از مهم‌ترین منابع مربوط به روابط سیاسی و اقتصادی دو کشور، با نگاهی تاریخی "تحلیلی، به رشته تحریر درآمده است. در مقاله ای دیگر تحت عنوان "ژاپن" روابط سیاسی و تجاری با ایران" نوشته پروفیسور نوبوآکی کندو، استاد ایران شناسی دانشگاه مطالعات خارجی توکیو، روابط سیاسی و تجاری دو کشور با نگاهی تاریخی و در سه بازه زمانی دوره قاجار، دوره پهلوی و دوران پس از انقلاب اسلامی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۲-۲. آثار مرتبط با دیپلماسی فرهنگی ایران و ژاپن

مقاله "دولت صلح با مبادلات فرهنگی، به سوی سازندگی ژاپن"^۲، اثری مهم در ارتباط با پیشرفت دیپلماسی فرهنگی ژاپن، محسوب می‌شود. این مقاله گزارشی مکتوب از یک همایش، در ۷ ژوئیه ۲۰۰۵ تحت همین نام است که توسط هفده نفر از محققان ژاپنی به رشته تحریر درآمده است. مقاله دولت صلح با مبادلات فرهنگی بیان می‌دارد که کشور ژاپن می‌تواند از طریق انتقال فرهنگ، پذیرش دیگر ساختارهای فرهنگی و در نهایت هم

1. Nobuaki Kondo

2. 文化交流の平和国家」日本の創造を

زیستی با سایر فرهنگ‌ها، به صورت یک پل ارتباطی میان ژاپن و سایر کشورها عمل کند و از این طریق به تأمین منافع ملی، توسعه و پیشرفت خود دست یابد.

مقاله دیگری تحت عنوان "مبادلات فرهنگی و دیپلماسی فرهنگی"^۱، در جهت تبیین و توضیح دیپلماسی فرهنگی ژاپن نوشته شده است که استفاده از دیپلماسی فرهنگی را به عنوان ابزاری جهت دستیابی به سیاست خارجی کشورها امری اجتناب‌ناپذیر بر می‌شمرد و بیان می‌دارد که با استفاده از این نوع دیپلماسی باید در جهت معرفی ژاپن در عرصه بین‌المللی اقدام کرد و از آن در جهت تأمین منافع ملی ژاپن بهره برد.

کتاب "دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران"، نوشته محمد رضا دهشیری، اثری ارزشمند در جهت توضیح و تبیین دیپلماسی فرهنگی ایران به شمار می‌آید. نویسنده در این کتاب، رویکرد فرهنگی- تمدنی را عنصری حائز اهمیت در دیپلماسی فرهنگی بر می‌شمرد و سیاست‌های فرهنگی ایران را در قبال مناطق مختلف جهان اعم از منطقه شرق آسیا مورد بررسی قرار می‌دهد.

۲-۳. آثار مرتبط با سیاست خارجی ژاپن در غرب آسیا (خاورمیانه)

در منابع موجود مرتبط با این موضوع، سیاست خارجی ژاپن در قبال کشورهای غرب آسیا از جمله ایران تبیین شده است. به عنوان مثال، کتاب "ژاپن و خاورمیانه" اثری ارزشمند در تبیین سیاست خارجی ژاپن در منطقه غرب آسیا است، که به زبان انگلیسی توسط دو محقق ژاپنی مؤسسه خاورمیانه ژاپن، به نگارش درآمده است. نویسندگان این کتاب، کونیو کاتاکورا^۲ و موتوکو کاتاکورا^۳، با بررسی روابط ژاپن و کشورهای غربی قاره آسیا (خصوصاً روابط نفتی) پیش و پس از بحران نفتی ۱۹۷۳، سیاست این کشور را در برابر منطقه غرب آسیا که تأمین کننده انرژی مورد نیاز چرخ‌های اقتصادی ژاپن است مورد تحقیق قرار داده و با بررسی دیپلماسی این کشور در برابر استفاده ابزارگونه نفت توسط اعراب برای فشار بر کشورهای حامی اسرائیل و نقش مؤثر ایران در کمک به نجات چرخه اقتصادی ژاپن، شکل‌گیری سیاست خارجی این کشور در منطقه غرب آسیا را

1. 文化交流と文化外交
2. JAPAN and The Middle East
3. Kunio Katakura, 片倉邦夫
4. Motoko Katakura, 片倉元子

توضیح می‌دهند. این کتاب با بررسی فرهنگ و جامعه کشورهای عربی اسلامی، به نقش مؤثر مبادلات فرهنگی به عنوان عنصری جهت گسترش روابط میان ژاپن و کشورهای این منطقه اشاره می‌کند.

مقاله "سیاست خارجی ژاپن در خاورمیانه در سال‌های ۱۹۰۴ تا ۱۹۹۸: منابع، تجارت و دیپلماسی مساعدت"^۱، نوشته سیزای اوچالیک^۲، اثر دیگری در تبیین سیاست خارجی ژاپن در قبال کشورهای منطقه غرب آسیا محسوب می‌شود. در این مقاله، نویسنده با بررسی سه برهه زمانی مهم یعنی: ۱۹۷۳-۱۹۶۷ پیش از به وقوع پیوستن بحران نفتی، ۱۹۹۰-۱۹۷۴ بعد از بحران نفتی و ۱۹۹۶-۱۹۹۰ بحران خلیج فارس، به بررسی سیاست خارجی ژاپن در غرب آسیا می‌پردازد و در نهایت با بررسی عوامل خارجی و داخلی مؤثر بر سیاست خارجی ژاپن در این منطقه به کمک‌های توسعه رسمی ژاپن^۳ به عنوان ابزاری جهت گسترش روابط این کشور با کشورهای غرب آسیا اشاره می‌کند.

مقاله "سیاست خارجی و امنیت انرژی ژاپن با توجه به روابط ایران و ژاپن"^۴، به بررسی نقش ایران در تأمین انرژی ژاپن پرداخته و سیاست خارجی ژاپن در قبال ایران، در برهه‌های مختلف را توضیح می‌دهد. نویسنده این مقاله روابط ایران و ژاپن و بحث امنیت انرژی ژاپن را در سه دوره قبل از بحران نفتی ۱۹۷۳، بین سال‌های ۱۹۸۹-۱۹۷۳ (پیش از پایان جنگ سرد) و ۲۰۰۷-۱۹۹۰ (پس از فروپاشی شوروی و پایان جنگ سرد) بررسی می‌کند. نویسنده، با اشاره به خرید نفت ایران توسط ژاپن در برهه تاریخی ملی‌شدن صنعت نفت ایران، امضای سرمایه‌گذاری مشترک پتروشیمی با ایران در دهه ۷۰ میلادی و افزایش واردات نفتی ژاپن از ایران به نسبت اعراب، روابط دو کشور را در این بازه زمانی توضیح می‌دهد. وی با توضیح ادامه روابط دوستانه میان دو کشور پس از انقلاب اسلامی ایران، ایفای نقش میانجی در جنگ ایران و عراق و مشارکت در امر بازسازی ایران پس از جنگ، روابط دو کشور را در سال‌های ۱۹۷۳ تا ۱۹۸۹ تحلیل کرده و در نهایت با بررسی سطح روابط دو کشور پس از مطرح شدن پرونده هسته‌ای ایران و اعمال تحریم‌های

1. The Japanese Foreign Policy of the Middle East Between 1904-1998: Resource, Trade and Aid Diplomacy
2. Sezai Özçelik
3. JAPANESE OFFICIAL DEVELOPMENT ASSISTANCE (ODA)
4. Japan's Foreign Policy and Energy Security Regarding to Iran-Japan Relations

بین‌المللی و آمریکایی علیه آن، رویکرد ژاپن را نسبت به این مسأله بررسی کرده و به کاوش در کیفیت روابط دو کشور در بازه زمانی ۲۰۰۰ به بعد و تأثیر آن بر امنیت انرژی ژاپن می‌پردازد.

۲-۴. آثار مرتبط با سیاست نگاه به شرق جمهوری اسلامی ایران

در منابع مرتبط با سیاست نگاه به شرق جمهوری اسلامی ایران، سیاست خارجی ایران در قبال کشورهای شرق آسیا از جمله ژاپن تبیین می‌شود. مقاله "راهبرد نگاه به شرق در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران: دیدگاه‌ها، زمینه‌ها و فرصت‌ها" که توسط علی آدمی به نگارش درآمده است، مهم‌ترین اثر در ارتباط با تبیین سیاست نگاه به شرق جمهوری اسلامی ایران به حساب می‌آید. علی آدمی در این مقاله ضمن اشاره به این مسأله که فروپاشی شوروی و پایان جنگ سرد، اهمیت منطقه‌گرایی را دو چندان کرده است، بیان می‌دارد که جمهوری اسلامی ایران به واسطه قربت تمدنی و فرهنگی خویش با کشورهای شرق آسیا می‌تواند ضمن طراحی دقیق و جامع، از امکانات سرمایه‌ای، صنعتی و تکنولوژیکی آنان در راستای تأمین منافع ملی خود بهره‌برداری کند.

مقاله "گزینه‌های ایران در روابط خارجی بر اساس سیاست نگاه به شرق"، نوشته نودر شفیعی و زهرا صادقی، به بررسی سیاست نگاه به شرق به عنوان یک سیاست راهبردی و متوازن‌کننده مراودات سیاسی و اقتصادی با کشورهای غربی از یک سو و کشورهای شرق آسیا از سوی دیگر، می‌پردازد. نویسندگان این اثر با بررسی تحولات بین‌المللی بیان می‌دارند که این تحولات نشان‌دهنده افول قدرت غرب و فعال‌تر شدن شرق در عرصه جهانی است. این مقاله با بررسی سیاست خارجی ایران در قبال پرونده هسته‌ای و سیاست خارجی ایران در منطقه، نیاز ایران به گسترش روابط با کشورهای شرق آسیا را مطرح کرده و بیان می‌دارد که ایران با سیاست نگاه به شرق خود، به کشورهای شرق آسیا به عنوان شرکای مهم استراتژیک برای توسعه، صنعت و تجارت نگرسته و کشورهای شرق آسیا نیز به ایران به عنوان یک شریک استراتژیک برای تأمین انرژی و بازار تولیدات و خدمات کشورهای آسیایی می‌نگرند و در واقع روابط اقتصادی ایران و کشورهای شرق آسیا از جمله ژاپن، یک نیاز متقابل توسعه‌ای است.

۳. نوآوری پژوهش

آن چه در مقاله حاضر حائز اهمیت است اما در منابع موجود به آن پرداخته نشده است، بررسی روابط سیاسی و اقتصادی ایران و ژاپن در دوران تحریم، آن هم از دریچه فرهنگ و دیپلماسی فرهنگی است. مقاله حاضر بر آن است تا با در نظر گرفتن هر سه مؤلفه فرهنگی، سیاسی و اقتصادی، روابط دو کشور را بررسی کرده و در نهایت نقش دیپلماسی فرهنگی را به عنوان یکی از ابزارهای تدوین کننده سیاست خارجی بر روابط سیاسی و اقتصادی ایران و ژاپن در دوران تحریم مورد ارزیابی قرار دهد.

در نوشتار حاضر با بهره گیری از نظریه چرخش فرهنگی به بررسی دیپلماسی فرهنگی دو کشور ایران و ژاپن پرداخته و سپس چگونگی اثرگذاری دیپلماسی فرهنگی بر حفظ و توسعه روابط سیاسی و اقتصادی این دو کشور در دوران تحریم مورد کاوش قرار می گیرد و در نهایت اقدامات فرهنگی صورت گرفته توسط آن ها، جهت حفظ و توسعه روابط فی مابین بیان می شود.

۴. دیپلماسی فرهنگی^۱

دیپلماسی فرهنگی به معنای پیشبرد روابط خارجی توسط مبادلات فرهنگی است. به این معنا که کشورها با اتخاذ دیپلماسی فرهنگی اقدام به انتشار و نمایش نمونه هایی از فرهنگ ملی خود در خارج از کشور می کنند تا بدین وسیله تصویر مثبت و موجهی از خود را در محیط بین المللی به نمایش بگذارند.

به عقیده جوزف نای، دیپلماسی فرهنگی بهترین مثال و نمونه از قدرت نرم است که به دنبال برقراری ارتباط از طریق مجرای فرهنگ، ارزش ها و ایده ها است (Ryniejaska: 12). به بیان بهتر، دیپلماسی فرهنگی از طریق ابزارهای منعطفی چون فرهنگ، هنر، دانش و ... در جهت ترویج درک متقابل میان ملت ها و دولت ها صورت می پذیرد و کشورها با استفاده از دیپلماسی فرهنگی، به دنبال کسب وجهه بین المللی، تثبیت جایگاه خود در نظام جهانی، اثرگذاری بر رفتار سایر واحدهای بین المللی و در نهایت دستیابی به اهداف سیاسی، اقتصادی و ... هستند. بر همین اساس می توان گفت که فرهنگ به عنوان یکی از نمودهای قدرت نرم، ابزاری در خدمت سیاست خارجی کشورها محسوب می شود که

1. Cultural Diplomacy

نقش بسزایی در تولید ثروت، ایجاد اقتدار و امنیت داشته و نقش غیر قابل انکاری را در شکل‌دهی به روابط سیاسی، اقتصادی و اجتماعی کشورها ایفا می‌کند.

۴-۱. مبانی دیپلماسی فرهنگی

۱. مبانی دیپلماسی فرهنگی عبارتند از:
 ۲. سیاست‌های فرهنگی کشور مبدأ
 ۳. سیاست‌های فرهنگی کشور مقصد
 ۴. شناخت فرهنگ به عنوان قدرت نرم
 ۵. افکار عمومی به عنوان زمینه اعمال قدرت نرم
- توجه به دیپلماسی نوین (بازیگران غیر دولتی و بین دولتی و اهمیت تکنولوژی ارتباطات) (صادق سلیمی بنی و محمد مجاورشیخان، ۱۳۹۳: ۱۷۷).

۴-۲. اهداف دیپلماسی فرهنگی

- دولت‌ها از طریق دیپلماسی فرهنگی سه هدف عمده را دنبال می‌کنند:
۱. کسب وجهه بین‌المللی در میان اقوام و ملت‌ها و اثرگذاری بر رفتار آن‌ها
 ۲. ایجاد نهادهای علمی، فرهنگی جدید به منظور برقراری روابط پایدارتر و صمیمیت بیشتر میان جوامع مختلف: دیپلماسی فرهنگی می‌تواند منجر به تأسیس نهادها و یا مراکز فرهنگی در سایر کشورها شود. این نهادها خود زمینه‌ساز پایداری روابط در فضای نامطمئن سیاست بین‌المللی هستند.
 ۳. فهم دقیق اصول موجود در فرهنگ سایر ملت‌ها و کنکاش در ریشه‌های فرهنگی و اجتماعی دیگر جوامع با هدف ارتقاء درک متقابل میان ملت‌ها (دهشیری، ۱۳۹۳: ۳۰).
- با در نظر گرفتن اهداف فوق، ذکر این نکته ضروری است که کشورها با اتخاذ دیپلماسی فرهنگی و گسترش مناسبات سیاسی و اقتصادی از طریق آن، در نهایت، در پی دستیابی به منافع سیاسی و اقتصادی خود هستند.

۴-۳. ابزار و روش‌های دیپلماسی فرهنگی

۱. برجسته کردن نقش و تأثیر فرهیختگان و دانشمندان تاریخ گذشته و معاصر

کشور متبوع در پیشرفت علم و ادب در سطح جهان و استفاده از شهرت، محبوبیت و اعتبار آنها در جهت اهداف راهبردی دیپلماسی فرهنگی؛

۲. استفاده از ظرفیت‌های نهفته در زبان و ادبیات کشور و ترویج آن از طریق تأسیس کرسی زبان و ادبیات کشور متبوع در دانشگاه‌های مهم جهان و نیز اعطای بورس‌های منظم و مستمر تحصیلی در سطوح عالیه فوق لیسانس و دکتری؛

۳. حضور در مجامع و کنفرانس‌های بین‌المللی در کنار شرکت فعال در جشنواره‌های هنری و ورزشی بین‌المللی (جشنواره‌های بین‌المللی فیلم، داستان، تئاتر و بازی‌های المپیک) و نیز برگزاری منظم نمایشگاه‌ها، گردهمایی‌ها، کارگاه‌ها و سمینارهای فرهنگی در کشور مقصد؛

۴. تأکید ویژه بر ارائه آموزش‌های خاص فرهنگی به دیپلمات‌ها و تربیت دیپلمات‌های فرهیخته و آشنا به نقاط قوت و ظرایف فرهنگی هر دو کشور مبدأ و مقصد؛

۵. کمک به راه‌اندازی مراکز کشورشناسی (ایران‌شناسی، ژاپن‌شناسی و ...) و ایجاد این کرسی در دانشگاه‌های معتبر جهان و ارائه فرصت مطالعاتی کوتاه‌مدت به کارشناسان آکادمیک و علاقه‌مندان به فرهنگ و ادب کشور متبوع با هدف جذب نخبگان و اصحاب فکر و اندیشه از کشورهای مقصد (خانی، ۱۳۸۶: ۲۲۹ و ۲)

۵. دیپلماسی فرهنگی ژاپن

به طور کلی دیپلماسی وسیله‌ای برای دستیابی به اهداف سیاسی مبتنی بر منافع ملی کشورها است و از آن جا که منافع اقتصادی پس از جنگ جهانی دوم برای ژاپن از اهمیت بسیار زیادی برخوردار بوده و به نقطه ثقل دیپلماسی این کشور تبدیل شده است، استفاده از فرهنگ به عنوان ابزاری برای دستیابی به منافع اقتصادی صورت می‌گیرد. هم‌چنین همکاری‌های فرهنگی که زائیده ارتباطات بین فرهنگ‌ها یا انسان‌ها، با پس زمینه‌های متفاوت است، در پیشبرد روابط دوستانه میان کشورها، نقش به‌سزایی را ایفا می‌کند. بر همین اساس، دولت ژاپن برای برقراری روابط با سایر کشورها و دستیابی به منافع اقتصادی، از دیپلماسی فرهنگی استفاده می‌کند.

از دیدگاه کازو آگورا^۱ رئیس بنیاد ژاپن^۲، دیپلماسی فرهنگی به معنای استفاده از ابزارهای فرهنگی برای نفوذ سیاسی یک ملت بر دیگر ملتهاست. دیپلماسی فرهنگی به عنوان بخشی از سیاست خارجی یک کشور بار و معنی سیاسی دارد. هدف اصلی دیپلماسی فرهنگی بهبود بخشیدن به تصویر و اعتبار یک دولت از طریق جنبه‌های فرهنگی مانند هنرهای نمایشی، آموزش زبان و سنت‌های روشنفکرانه و معقول است. دیپلماسی فرهنگی ژاپن همیشه به از بین بردن تصویر منفی از این کشور و یا متفاوت نشان دادن آن و اصلاح کج فهمی‌ها در نظر کشورهای خارجی مبادرت ورزیده است. به عقیده آگورا امروزه ژاپن باید از الگوهای سنتی دیپلماسی فرهنگی فراتر رود و با اعتماد به سنت‌های فرهنگی افتخارآمیز خود در راستای به اشتراک گذاشتن آن‌ها با مردم سایر کشورها گام بردارد. آن هم نه برای بهسازی تصویر خارجی کشورش بلکه به منظور مشارکت در دستیابی به جامعه بشری، بقای صلح جهانی و تنوع فرهنگی (Ogoura, 2008: 44-53).

بر همین اساس می‌توان گفت که فرهنگ هم‌ردیف با سیاست و اقتصاد، عنصری بسیار مؤثر در دیپلماسی این کشور محسوب می‌شود که در سال‌های اخیر روند رو به رشدی را داشته است. ژاپن، دیپلماسی فرهنگی خود را تحت عنوان "مبادلات فرهنگی" معرفی نموده و آن را در سه دسته زیر تقسیم‌بندی کرده است:

۱. مبادلات فکری

۲. مبادلات سبک زندگی

۳. مبادلات علوم، فنون و هنر (文化交流と文化外交, 2016: 9-10)

برای شناخت دقیق دیپلماسی فرهنگی ژاپن، دستیابی به مهم‌ترین خصلت فرهنگی این کشور که در ارتباط با محیط بین‌المللی نیز حائز اهمیت است، ضروری می‌نماید. باید گفت که یکی از بارزترین ویژگی‌های فرهنگی ژاپن، تلفیق سنت و مدرنیته در عین حفظ سنت و فرهنگ ژاپنی در تمامی ابعاد جامعه است. بر همین اساس، در مقاله‌ای تحت عنوان "تأثیر جهانی‌شدن بر فرهنگ، مطالعه موردی ژاپن"، اصلی‌ترین بنیان فرهنگی کشور ژاپن که در تعامل با جامعه بین‌المللی نیز از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است،

1. Kazuo Ogura, 和夫小倉

2. The Japan Foundation, 国際交流基金

«باور تنکو»^۱ معرفی شده است. واژه «تنکو» به معنای تغییر اعتقادات با هدف دستیابی به قدرتی والاتر است. این باور بر سه اصل: ۱. استقبال مشتاقانه از بعضی مسلک‌ها و اندیشه‌های غربی ۲. بررسی عمیق در آیین و معتقدات جدید و ۳. اعتقاد دوباره یا بازگشت به ارزش‌های قدیمی ژاپنی، استوار است (حسین سلیمی و حافظه سیفی آتسگاه، ۱۳۸۷: ۱۹۰-۱۸۹). بر اساس این باور می‌توان گفت که فرهنگ ژاپنی تلفیقی از شینتوئیسم، بودیسم، کنفوسیوس و اندیشه‌های غربی است و این تلفیق برای دستیابی به منافع، اجتناب‌ناپذیر است. به تعبیر محسن طلائی، سفیر اسبق جمهوری اسلامی ایران در ژاپن، اگر به میزان نفوذ و تأثیر اندیشه‌های کنفوسیوس در فرهنگ و رفتار فردی و اجتماعی ژاپنی‌ها آگاه باشیم در می‌یابیم که یکی از اصلی‌ترین بنیان‌های دیپلماسی فرهنگی ژاپن با هدف فرهنگ‌سازی در سایر کشورها، بر اساس یکی از اصول کنفوسیوس به صورت زیر تعریف می‌شود: «تکرار بکارید، عادت برداشت کنید. عادت بیافشانید، فرهنگ درو کنید» (طلائی، ۱۳۹۵).

دیپلماسی فرهنگی ژاپن به طور کلی به پنج دوره تقسیم می‌شود: دوره اول در دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰م، با هدف اصلاح وجهه بین‌المللی این کشور از یک کشور نظامی به کشوری خواهان و دوستدار صلح صورت پذیرفت. دوره دوم، از اواخر دهه ۱۹۶۰م تا اوایل دهه ۱۹۷۰م. در این دوره سیاست دیپلماسی فرهنگی ژاپن از معرفی این کشور به عنوان کشوری صلح‌طلب به کشوری پیشرفته از لحاظ اقتصادی تغییر کرد. در همین دوره و در سال ۱۹۷۲م بنیاد ژاپن^۲ (متولی اصلی دیپلماسی فرهنگی ژاپن) تأسیس شد. دوره سوم دیپلماسی فرهنگی ژاپن با هدف مشارکت در فعالیت‌های حفظ صلح و کمک‌های اقتصادی به منظور توسعه دیگر کشورها، در دهه ۱۹۸۰ عملیاتی شد. در دوره چهارم یعنی در دهه ۱۹۹۰، ژاپن نسبت به حضور فعال و مؤثر در مناسبات جهانی علاقه نشان داد تا از این طریق در جامعه بین‌المللی حضوری جدی داشته باشد و در نهایت از سال ۲۰۰۰م

1. Tenko

۲. بنیاد ژاپن متولی اصلی دیپلماسی فرهنگی، فعالیت‌های فرهنگی برون مرزی و به عبارتی بازوی فرهنگی وزارت امور خارجه ژاپن است. این بنیاد در آبان ۱۳۵۱/اکتبر ۱۹۷۲، تحت نظارت وزارت امور خارجه این کشور با هدف ترویج تبادلات فرهنگی بین‌المللی در مناطق مختلف جهان تأسیس شد. مبنای تشکیل بنیاد ژاپن معرفی فرهنگ این کشور به دیگر کشورها و هم‌چنین مساعدت‌هایی جهت معرفی فرهنگ سایر کشورها به مردم ژاپن است.

تاکنون، سیاست کمک به ایجاد صلح را از طریق مبادلات فرهنگی دنبال کرده است تا از این طریق در ایجاد صلح و ثبات بین‌المللی مؤثر واقع شود (Ogoura, Japan's Postwar Cultural Diplomacy, 2008: 2-5).

آنچه که در این نوشتار حائز اهمیت است، دوره پنجم دیپلماسی فرهنگی ژاپن و علل اتخاذ آن است. در این دوره، وقوع حادثه یازده سپتامبر، طرح پرونده هسته‌ای ایران، بروز نوعی اسلام‌هراسی و ایران‌هراسی، اعمال تحریم‌های همه‌جانبه علیه ایران و در نهایت ایجاد تشویش در اذهان بین‌المللی، عاملی جهت اتخاذ این نوع دیپلماسی توسط ژاپن، خصوصاً در قبال منطقه غرب آسیا بود، تا این کشور بتواند با استفاده از ابزار فرهنگی به ایفای نقش فعال در قبال برقراری صلح در منطقه و در نهایت دستیابی به منافع خود بپردازد. روابط ژاپن با ایران نیز از سال ۲۰۰۰ به بعد بر همین اساس مفهوم‌سازی و تئوریزه شد تا از طریق افزایش همکاری‌ها و روابط فرهنگی ضعف روابط سیاسی و اقتصادی این کشور با ایران به گونه‌ای جبران شود.

در همین راستا، آقای کین ایچی کومانو^۱، سفیر سابق ژاپن در ایران، در ارتباط با اهمیت روابط فرهنگی با ایران بیان می‌دارد: ((وجوه مشترکی بین مردم ایران و ژاپن وجود دارد و روابط فرهنگی ایران و ژاپن نه تنها از قدمت طولانی برخوردار است، بلکه مهم‌ترین رکن روابط بین دو کشور محسوب می‌شود. به طوری که در صورت بروز مشکلاتی در برقراری روابط اقتصادی و سیاسی بین دو کشور، این همکاری‌های فرهنگی هستند که نقش به‌سزائی را در ادامه روابط و از بین بردن موانع روابط سیاسی و اقتصادی ایفا می‌کنند)) (کومانو، ۱۷: ۱۳۹۱).

هیرویاسو کوبایاشی^۲، سفیر فعلی ژاپن در ایران نیز در این رابطه می‌گوید: ((بهره‌گیری از دیپلماسی فرهنگی عنصری غیر قابل انکار در برقراری و توسعه روابط میان کشورها محسوب می‌شود و همکاری‌های فرهنگی در روابط میان ایران و ژاپن که هر دو از فرهنگی غنی برخوردارند، جنبه حیاتی دارد. به گفته وی، بر خلاف روابط سیاسی و اقتصادی که ناپایدار هستند و به دلیل وابسته بودن به عوامل مختلف می‌توانند در کوتاه‌مدت دچار تغییر و تحول شوند، همکاری‌ها و روابط فرهنگی، طولانی‌مدت و پایدار هستند و می‌توانند

1. Kin-ichi Komano, 欽一駒野
2. Hiroyasu Kobayashi, 小林博康

به عنوان عنصری مستقل در روابط میان کشورها ایفای نقش کنند. در همین راستا، ژاپن هم باید نسبت به فرهنگ خود شناخت دقیق داشته باشد و هم فرهنگ سایر کشورها را به دقت مورد بررسی قرار دهد)) (کوبایاشی، ۱۳۹۵).

نکته حائز اهمیت در ارتباط با دیپلماسی فرهنگی ژاپن این است که فرهنگ به خودی خود برای ژاپن موضوعیت نداشته و دیپلماسی فرهنگی به عنوان ابزاری در جهت برقراری روابط، خصوصاً روابط اقتصادی با سایر کشورها از جمله ایران و در نهایت دستیابی به تعالی و توسعه این کشور و تأمین منافع ملی آن استفاده می‌شود. به همین دلیل ژاپن پس از جنگ جهانی دوم با سیاست‌گذاری‌ها و سرمایه‌گذاری‌های دقیق و هنگفت در دیپلماسی فرهنگی به عنوان بخش مهمی از سیاست خارجی خود، خواهان دست یابی به جایگاهی والا در عرصه بین‌المللی و تأمین منافع ملی خود است. با توجه به زمینه‌های متعدد تعارض در جهان کنونی یکی از اهداف اصلی دیپلماسی ژاپن کمک به تحقیق تفاهم بین‌المللی و همکاری‌های فرهنگی است. به عقیده ژاپنی‌ها، شناخت دیگر فرهنگ‌های جهان ضامن پویایی بیشتر اقتصاد این کشور از طریق شناخت بازارهای مختلف مصرف و آشنایی با ویژگی‌های روحی و اجتماعی مصرف‌کنندگان نهایی کالاهای خود می‌باشد. لذا همکاری‌های فرهنگی با کشورهای هدف از جمله ایران، منجر به شناخت بیشتر از فرهنگ ایرانی شده که در نهایت این آگاهی ضامن تداوم همکاری‌های ایران و ژاپن در بخش‌های دیگر به ویژه در بخش اقتصادی خواهد بود.

۶. دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران

ایران به عنوان کشوری بهره‌مند از تمدن چند هزار ساله و فرهنگی غنی، در طول تاریخ بر آن بوده است تا با استفاده از ابزارهای فرهنگی و تمدنی، روابط خود را با سایر کشورها بر مبنای دوستی، تفاهم و منافع متقابل تعریف کند، تا از این طریق، ضمن انتقال تمدن و فرهنگ ایرانی به سایر کشورها، بتواند از آن در راستای توسعه مناسبات سیاسی و اقتصادی خود با اعضای جامعه جهانی بهره‌بردارد. پس از پیروزی انقلاب اسلامی نیز، استفاده از ابزارهای فرهنگی جهت توسعه روابط با سایر کشورها در قالب دیپلماسی فرهنگی نمود پیدا کرده و اتخاذ سیاست‌های فرهنگی به عنوان یکی از اولویت‌های اصلی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در نظر گرفته شده است. اما آنچه که در این

مقاله حائز اهمیت است، توجه بیش از پیش مقامات ایرانی به اهمیت دیپلماسی فرهنگی از سال ۲۰۰۲ به بعد و در دوران تحریم است. از سال ۲۰۰۲، وقوع مسائلی چون افزایش حساسیت کشورهای غربی نسبت به برنامه هسته‌ای ایران، اعمال تحریم‌های همه جانبه و ایجاد فضای منفی بین‌المللی و در نهایت تحت‌الشعاع قرار گرفتن روابط ایران با سایر کشورها از جمله ژاپن، مقامات مسئول را برآن داشت تا با اتخاذ هر چه بیش‌تر سیاست‌های فرهنگی، فضای منفی موجود را تلطیف و تصویر نادرست ترسیم شده از ایران را اصلاح نمایند تا از این طریق بتوانند روابط خود با سایر کشورها را حفظ کرده و آن را توسعه دهند.

چنانچه بیان شد، دیپلماسی فرهنگی با دو هدف معرفی فرهنگ کشور مبدأ و شناخت فرهنگ کشور مقصد صورت می‌پذیرد و دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران نیز از این قاعده مستثنی نیست. بر همین اساس می‌توان گفت که ایران در وهله اول با اتخاذ دیپلماسی فرهنگی در پی معرفی فرهنگ ایرانی - اسلامی به سایر کشورها و در وهله دوم به دنبال شناخت فرهنگ سایر کشورها به منظور برقراری هرچه صحیح‌تر روابط بر مبنای احترام متقابل و تأمین هرچه بهتر منافع ملی بوده است.

رهبری معظم انقلاب اسلامی اهمیت دیپلماسی فرهنگی و لزوم توجه جدی به این مقوله را چنین توصیف می‌کنند: ((سفیران فرهنگی جمهوری اسلامی ایران خط مقدم جبهه فرهنگی در عرصه بین‌المللی هستند. ارائه تصویر درست و واقعی از نظام جمهوری اسلامی و واقعیت‌ها و پیشرفت‌های ایران امروز در کنار ترویج زبان و ادبیات فارسی از جمله وظایف سنگین سفیران فرهنگی نظام اسلامی است.)) (دیدار وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی، مسوولان و نمایندگان فرهنگی ایران در خارج از کشور با مقام معظم رهبری، ۱۳۸۸).

پس از پیروزی انقلاب اسلامی تاکنون، نزدیک به ۳۰ نهاد و مؤسسه دولتی و غیردولتی هر یک به گونه‌ای متولی فعالیت‌های فرهنگی در خارج از کشور بوده‌اند که در این میان تنها ۹ نهاد دارای اساسنامه مصوب رهبری هستند (کلهر و صادقی، ۱۳۸۹: ۱۹). از بین این ۹ نهاد، وزارت امور خارجه و سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی دو نهاد عمده و اصلی فعال در حوزه دیپلماسی فرهنگی هستند.

سند سیاست فرهنگی جمهوری اسلامی ایران^۱، مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی، به عنوان مبنایی برای دیپلماسی فرهنگی در نظر گرفته می‌شود. در ارتباط با همکاری‌های فرهنگی و تعامل با کشور ژاپن بسیاری از اصول این سند به عنوان مبنی و پایه قرار گرفته‌اند. این اصول عبارتند از:

● قسمت «ج»

- اصل ۲: شناخت جامع فرهنگ و مدنیت اسلام و ایران و ترویج اخلاق و معارف اسلامی و معرفی شخصیت‌ها و عظمت‌های تاریخ اسلام و ایران
- اصل ۴: شناخت فرهنگ و تجربه‌های بشری و استفاده از دستاوردهای علمی و فرهنگی جهانی با بهره‌گیری از کلیه روش‌ها و ابزارهای مفید و مناسب
- اصل ۷: اهتمام به امر زبان و ادبیات فارسی و تقویت و ترویج و گسترش آن

● قسمت «ه»

- اصل ۲۵: کمک به توسعه ارتباطات سازنده میان هنرمندان و نویسندگان و محققان داخلی و خارجی
- اصل ۲۶: تشکیل، تقویت و تجهیز مراکز اطلاعات فرهنگی، هنری و مراکز حفظ و تنظیم اسناد، مدارک و شناسنامه‌های فرهنگی و هنری
- اصل ۲۷: ایجاد و تقویت مجتمعاتی پژوهشی و تحقیقات کاربردی در زمینه‌های و بخش‌های مختلف فرهنگی
- اصل ۲۹: توسعه و تقویت کرسی‌های زبان و ادبیات فارسی در مراکز علمی و دانشکده‌های داخل و خارج از کشور و نیز تقویت فرهنگستان زبان و ادب فارسی
- اصل ۴۵: توسعه ایرانگردی و جهانگردی و تولید مواد فرهنگی و هنری لازم برای معرفی مناطق زیارتی و سیاحتی ایران و برنامه‌ریزی در زمینه جذب مسافری خارجی و سیر و سفر داخلی با افزایش بهره‌وری از امکانات زیارتی، سیاحتی و تفریحی کشور، با رعایت قوانین و ارزش‌های مقدس انقلاب به منظور شناسایی فرهنگ و تمدن اسلام و ایران.

۱. اصول سیاست فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، مصوب جلسه ۲۸۸ شورای عالی انقلاب فرهنگی، مورخ ۱۳۷۱/۵/۲۰ دسترسی:

در بخش روابط خارجی این سند، چنین گفته شده است:

- اصل ۴۶: ایجاد و تحکیم ارتباط میان فرهنگستان‌های جمهوری اسلامی ایران با سایر فرهنگستان‌ها و گسترش انجمن‌های فرهنگی در ارتباط با سایر کشورها و تأسیس و تقویت مراکزی مانند رایزنی فرهنگی، دانشگاه بین‌الملل اسلامی و مرکز تحقیقات فرهنگی بین‌الملل.

- اصل ۴۸: ارسال گروه‌ها و امکانات فرهنگی و هنری برای نقاط مختلف جهان و تجهیز نمایندگی‌های فرهنگی ایران در جهت گسترش و افزایش حضور فرهنگی، هنری، تبلیغاتی، خبری و مطبوعاتی جمهوری اسلامی ایران در صحنه بین‌الملل (مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی، سیاست جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۱).
بخش فرهنگی سفارت جمهوری اسلامی ایران و سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی که بانیان اجرای دیپلماسی فرهنگی ایران به شمار می‌آیند، تلاش داشته‌اند با عملیاتی کردن اصول فوق در کشور ژاپن گام مثبتی را جهت بهره‌مندی از دستاوردهای علمی و فرهنگی کشور ژاپن، انتقال فرهنگ و تمدن ایران به ژاپن و در نهایت حفظ و توسعه روابط سیاسی و اقتصادی میان دو کشور بردارند.

با توجه به سیاست‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، می‌توان گفت که ایران با اتخاذ دیپلماسی فرهنگی در روابط با ژاپن به دنبال دستیابی به دو هدف زیر بوده است:

۱. معرفی فرهنگ و ارزش‌های حقیقی ایرانی-اسلامی خود به مردم ژاپن، تا از این طریق به مقابله با ایران‌هراسی و اسلام‌هراسی بپردازد.
۲. استفاده از همکاری‌های فرهنگی به منظور حفظ و گسترش روابط با ژاپن: ایران به عنوان یک بازیگر قدرتمند و مطرح آسیایی و صاحب یکی از قدیمی‌ترین تمدن‌های جهان، به واسطه پیوندهای فرهنگی خود با کشورهای شرق آسیا از جمله ژاپن، در طول سال‌های تحریم، همواره به ژاپن با نگاه توأم با اعتماد نگریسته و به حسن نیت آن کشور به میزان زیادی اعتقاد داشته است. در نتیجه به دنبال آن بوده است تا با استفاده از پیوندهای فرهنگی، ایجاد زمینه‌های همکاری مشترک و اتخاذ سیاست‌های مناسب، در جهت حفظ و توسعه روابط با این کشور و در نهایت دستیابی به اهداف و منافع ملی، گام بردارد.

در نهایت باید گفت که ایران هم از فرهنگ به عنوان ابزاری جهت فراهم‌سازی

بسترهای مورد نیاز برای بسط و توسعه روابط با ژاپن بهره می‌برد و هم آن را به خودی خود حائز اهمیت دانسته و به انتقال فرهنگ ایرانی - اسلامی خویش به چشم یک رسالت می‌نگرد.

۷. کم و کیف روابط ایران و ژاپن در سال‌های تحریم و تأثیر دیپلماسی فرهنگی بر حفظ و توسعه روابط سیاسی و اقتصادی فی مابین

تحریم‌های غرب علیه ایران درست بعد از پیروزی انقلاب اسلامی آغاز شد و در طی ۳۸ سال گذشته به شکل‌ها و عناوین مختلف ادامه داشته است. اما با افزایش حساسیت کشورهای غربی نسبت به فعالیت‌های هسته‌ای ایران و طرح آن در آژانس بین‌المللی انرژی اتمی در سال ۱۳۸۱/۲۰۰۲، مسأله هسته‌ای ایران جنبه بین‌المللی پیدا کرد و تحریم‌ها علیه آن با شدت و جدیت بیش‌تری دنبال شد. در اثر افزایش حساسیت‌های بین‌المللی نسبت به مسأله هسته‌ای ایران، گفتمان کشورهای جهان از جمله ژاپن با ایران تحت تأثیر سیاست‌های آمریکا، به طور مشخص تغییر پیدا کرد. بر همین اساس فضای جامعه جهانی، به دلیل صدور قطعنامه‌های شورای امنیت، تحریم‌های همه‌جانبه و تبلیغات منفی رسانه‌ها، علیه ایران شکل گرفت و روابط ایران با سایر کشورها از جمله ژاپن را به شدت تحت تأثیر قرار داد. همین مسأله موجب شد که ژاپن علی‌رغم ارتباطات دوستانه خود با ایران در دو جلسه شورای حکام سازمان انرژی اتمی در شهریور و مهر ۱۳۸۲/ سپتامبر و نوامبر ۲۰۰۳، علیه جمهوری اسلامی ایران موضع‌گیری کند. با شدت گرفتن مسأله هسته‌ای ایران و افزایش قابل توجه فشارها از سوی آمریکا به متحدین خود، ژاپن در سال ۲۰۱۰ همسو با سایر متحدین آمریکا، اقدام به وضع تحریم‌های یکجانبه علیه ایران نمود. هیروياسو کوبایاشی، سفیر ژاپن در ایران، در خصوص تحریم‌های صورت گرفته از سوی ژاپن اظهار داشت: ((با توجه به منشاء صدور این قطعنامه‌ها، یعنی سازمان ملل و عضویت ژاپن در آن، این کشور ناگزیر به رعایت آن‌ها بوده و بر اساس قطعنامه‌های صادر شده شورای امنیت، ژاپن تحریم‌های اقتصادی علیه ایران را اعمال کرده است. به طوری که میزان تجارت میان دو کشور و صادرات نفت ایران به ژاپن در این دوران کاهش چشمگیری پیدا می‌کند.)) (کوبایاشی، ۱۳۹۵).

پس از اعمال تحریم‌های شورای امنیت، به دلیل فشارهای آمریکا، ژاپن تحریم‌های

یک جنبه خود علیه ایران را در سال ۲۰۱۰ وضع کرد و نام "اقدامات مکمل"^۱ را بر آن نهاد. به عبارت دیگر ژاپن از استفاده از عنوان "تحریم‌های یک جنبه علیه ایران" خودداری کرد و تحریم‌های خود را به عنوان اقداماتی در تکمیل تحریم‌های شورای امنیت قلمداد نمود. تصمیم ژاپن مبنی بر تحریم یک جنبه ایران، بر نگرش ایران نسبت به ژاپن در این دوران تأثیر منفی گذاشت و روابط دو کشور را به شدت کاهش داد. به طوری که در مقاله ژاپنی "آینده دشوار صادرات به ایران، درمیان تشدید رقابت‌ها" نویسنده بیان می‌کند که در پی قطعنامه تحریم اقتصادی شورای امنیت سازمان ملل در رابطه با مسأله هسته‌ای ایران، ژاپن اقدام به مسدود کردن دارایی‌های ایران نمود و با قطع روابط بانکی با ایران در سال ۲۰۱۰/۱۳۸۸ روابط دو کشور به کمترین میزان خود طی سال‌های قبل از ۲۰۱۰ رسید (秋山文子, 2016).

منبع: وزارت دارایی ژاپن

در سال‌های تحریم، فروش نفت ایران به ژاپن و صادرات ژاپن به ایران در حال کاهش، دفاتر ژاپنی در ایران یکی یکی در حال بسته شدن و شرکت‌های ژاپنی در حال عقب نشینی از پروژه‌های مشترک با ایران بودند و روابط ایران و ژاپن در خطر فرو رفتن

1. Complementary Measures

به حالت کما قرار داشت. در این دوران بود که دو کشور به نقش و اهمیت فعالیت‌ها و همکاری‌های فرهنگی، بیش از پیش پی برده و تلاش کردند با استفاده از دیپلماسی فرهنگی، تا حد امکان کانال‌های ارتباطی میان دو کشور را باز نگاه دارند، تا زمانی که شرایط برای برقراری روابط همه‌جانبه مساعد شد، بتوانند از این کانال‌ها برای بازگرداندن روابط به حالت عادی استفاده کنند. به بیان بهتر، در روابط ایران و ژاپن در دوران تحریم، کانال‌های سیاسی تقریباً بسته بودند، ارتباطات در حوزه اقتصادی، در حال کاهش بود و تنها حوزه‌ای که قابلیت حفظ و گسترش روابط در آن وجود داشت، حوزه فرهنگی بود. در این دوره تلاش بر این بود که همکاری‌ها و روابط فرهنگی میان دو کشور توسعه یابد تا از این طریق حداقل، امکان گفت و گو در خصوص مسائل سیاسی و اقتصادی میان دو کشور وجود داشته باشد.

به عنوان مثال در دوران تحریم، در اثر افزایش توجه نسبت به اتخاذ دیپلماسی فرهنگی توسط ایران و ژاپن و ایجاد فضای مناسب جهت فراهم‌سازی زمینه‌های مورد نیاز روابط سیاسی و اقتصادی، گفت‌وگوهای فراوانی در ارتباط با مسأله حقوق بشر، محیط‌زیست، خلع سلاح، تحولات غرب آسیا (خاورمیانه) و ... میان دو کشور صورت گرفت و صدها جلسه میان مقامات ایرانی و ژاپنی برگزار شد که مهم‌ترین آن‌ها دیدار و گفت و گوی همه‌ساله نخست وزیر ژاپن و رئیس‌جمهوری ایران در حاشیه اجلاس سران مجمع عمومی سازمان ملل در نیویورک در سال‌های تحریم بود. نتیجه تمام این تلاش‌ها، سفر وزیر امور خارجه ژاپن به ایران در اردیبهشت ۱۳۸۸/ می ۲۰۰۹ و سفر رئیس مجلس ایران به ژاپن در اسفند ۱۳۸۸/ فوریه ۲۰۱۰ بود که برخلاف تصور حاکم در سال‌های تحریم صورت گرفت.

در همین رابطه و با استناد به آرشیو وزارت امور خارجه ژاپن باید گفت که پس از سفر یوریکو کاواگوچی^۱ وزیر امور خارجه ژاپن، در دی ۱۳۸۲/ ژانویه ۲۰۰۴ به ایران، این نخستین بار بود که یک مقام بلند پایه ژاپنی، در دوران تحریم و پس از پنج سال و نیم به ایران سفر می‌کرد. البته لازم به ذکر است که از سال ۱۳۸۴/ ۲۰۰۶ مذاکرات بین‌وزاری خارجه ایران و ژاپن شانزده بار صورت گرفت که پنج بار آن از طریق ملاقات حضوری و یازده بار از طریق مکالمه تلفنی بود (Japan-Iran relations, 2009).

1. Yoriko Kawaguchi, 川口 順子

در تمامی این ملاقات‌ها طرف ژاپنی به این مسأله اذعان داشت که ایران شریک مهمی برای ژاپن است و در طول تاریخ، روابط بسیار خوبی میان دو کشور حاکم بوده است و باید این روابط ادامه داشته باشد. به گفته رضا نظرآهاری، سفیر جمهوری اسلامی ایران در ژاپن، در سال‌های اوج تحریم، ژاپن سفیر خود به نام کین ایچی کومانو را که مسلط به زبان فارسی بود، عازم ایران کرد تا از طریق همکاری‌های فرهنگی روابط میان دو کشور را بهبود بخشد. دلیل انتخاب کومانو، اهمیت یافتن مسائل فرهنگی در روابط دو کشور و تأثیرگذاری آن بر روابط سیاسی و اقتصادی فی مابین بود. در صورتی که تا پیش از این ماهیت روابط دو کشور اقتصادی بوده و محور ارتباطات ایران و ژاپن منطبق بر اقتصاد بوده است (نظرآهاری، ۱۳۹۵). هیروياسو کوبایاشی سفیر فعلی ژاپن در ایران نیز معتقد است که: «(روابط اقتصادی دو کشور در دوران تحریم کاهش چشمگیر داشته و به جای آن روابط فرهنگی از اهمیت بسیار زیادی برخوردار بوده است و سفارت ژاپن بر همین اساس اقدامات فرهنگی قابل توجهی را در ایران انجام می‌دهد.)» (کوبایاشی، ۱۳۹۵).

در ارتباط با اهمیت مذاکرات هسته‌ای و توافق برجام برای ژاپن باید به این اشاره کرد علی‌رغم اینکه ژاپن طرف مستقیم در توافق هسته‌ای ایران و ۱+۵ نبود، اما یکی از ذی‌نفعان اصلی و بالقوه بزرگ این توافق محسوب می‌شود. با شروع مذاکرات هسته‌ای بین ایران و کشورهای ۱+۵ و با توجه به این مسأله که مذاکرات هسته‌ای ایران صرفاً دو جانبه میان ایران و کشورهای ۱+۵ نبوده و دارای جنبه‌های مختلف داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی است، ژاپن از همان روزهای آغازین مذاکرات، با نگاه ویژه‌ای مذاکرات را دنبال می‌کرد و در پی ایفای نقش مؤثر برای کمک به حل مسأله هسته‌ای ایران بود. نقش مثبت ژاپن در این مسیر به صورتی بود که این کشور قبل از برجام و در فاصله توافق ژنو (که یک توافق موقتی بود) تا برجام، همکاری‌های لازم را انجام داده و گشایش‌های بانکی لازم برای اجرای توافق ژنو را تسریع بخشید. به نحوی که پس از برجام بلافاصله هر سه بانک بزرگ ژاپن^۱ وارد کار با بانک‌های ایرانی شدند. وزیر امور خارجه ژاپن تنها وزیر امور خارجه‌ای بود که در فاصله مذاکرات تا نهایی شدن برجام دو بار به ایران سفر کرد.

با اجرایی شدن توافق برجام در ۲۶ دی ۱۳۹۴ / ۱۶ ژانویه ۲۰۱۶ بین ایران و کشورهای ۱+۵، آمریکا، اتحادیه اروپا و سازمان ملل اعلام کردند که تحریم‌های ضد ایرانی

مرتبط با مسائل هسته‌ای ایران را لغو کرده‌اند. فومیو کیشیدا^۱، وزیر امور خارجه ژاپن در ۲۷ دی ۱۳۹۴/۱۷ ژانویه ۲۰۱۶، ضمن استقبال از توافق هسته‌ای ایران و کشورهای ۵+۱، اجرای هر چه سریع‌تر مفاد قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت سازمان ملل را خواستار شد. بر همین اساس، دولت ژاپن در تاریخ ۲۲ ژانویه، تحریم‌های یک جانبه خود علیه ایران را لغو کرد (增野伊登, 2016).

ایران و ژاپن، به دنبال لغو تحریم‌ها، "موافقت نامه تشویق و حمایت متقابل از سرمایه‌گذاری" به منظور حمایت از شرکت‌های ژاپنی علاقمند به سرمایه‌گذاری مجدد در ایران را در بهمن ۱۳۹۴/فوریه ۲۰۱۶، به امضا رساندند. هم چنین بانک ژاپنی JBIC که تحت حمایت دولت حامی همکاری‌های بین‌المللی، صادرات ژاپن و سرمایه‌گذاری خارجی این کشور است، خط اعتباری ۱۰ میلیارد دلاری به ایران اختصاص داد (KYODO, 2016). امضای موافقت‌نامه تشویق و حمایت متقابل از سرمایه‌گذاری توسط فومیو کیشیدا، وزیر امور خارجه ژاپن و علی طیب نیا، وزیر اقتصاد و دارایی ایران، در ۱۶ بهمن ۱۳۹۴/۵ فوریه ۲۰۱۶، تعهدات شکل گرفته پیرامون روابط اقتصادی بین سران دو کشور (که در حاشیه اجلاس سالانه مجمع عمومی سازمان ملل در اکتبر ۲۰۱۵ صورت پذیرفت) را عملیاتی کرد. حسن روحانی و شینزو آبه در این ملاقات توافق کردند که دو طرف، تمام اقدامات لازم را جهت سرمایه‌گذاری مجدد شرکت‌های ژاپنی در ایران به عمل آورند. آن چه که در این توافق برای ژاپن از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است، بحث سرمایه‌گذاری در بخش‌های انرژی ایران و مشارکت در پروژه نفتی آزادگان است. لازم به ذکر است که با عقب‌نشینی ژاپن از مشارکت در پروژه آزادگان در دوران تحریم، چین در سال ۱۳۸۸/۲۰۱۰ بسیاری از بخش‌های سرمایه‌گذاری در این پروژه را به تصرف خود درآورد و در این پروژه از ژاپن پیشی گرفت. به همین دلیل ژاپن با امضای این موافقت‌نامه سعی در جبران این خسارت در رقابت با چین را دارد (Miller, 2016).

بنابراین می‌توان گفت که حفظ روابط میان دو کشور در طول این سال‌ها، آن هم با استفاده از ابزار فرهنگ و همکاری‌های فرهنگی منجر به این شد که پس از برجام، ژاپن سریع‌تر از کشورهای دیگر اتصالات مجدد خود را با ایران برقرار، تحریم‌های یک جانبه خود علیه ایران را در همان روزهای نخستین لغو و شرکت‌های تجاری و صنعتی خود را به

1. Fumio Kishida, 岸田文夫

سرمایه‌گذاری مجدد در ایران تشویق کند. هیروویاسو کوبایاشی، سفیر ژاپن در ایران چنین اظهار می‌دارد: ((بعد از برداشته شدن تحریم‌ها و اجرای برجام از سوی طرفین، روابط اقتصادی میان ایران و ژاپن گسترش خواهد یافت و باب جدیدی از همکاری‌های اقتصادی میان دو کشور گشوده خواهد شد.)) (کوبایاشی، ۱۳۹۵).

۸. اقدامات فرهنگی صورت گرفته توسط دو کشور ایران و ژاپن به منظور حفظ و بسط روابط سیاسی و اقتصادی فی مابین در دوران تحریم

به رغم سابقه طولانی روابط فرهنگی بین دو کشور، عمده توسعه روابط فرهنگی بین ایران و ژاپن در یک قرن اخیر، به خصوص پس از امضای موافقت‌نامه فرهنگی در تاریخ ۲۷ فروردین ۱۳۳۶/۱۶ آوریل ۱۹۵۷ و افزایش تبادل فرهنگی میان دو کشور بوده است. در ایران بعد از انقلاب اسلامی نیز نگاه به شرق و ملت‌های شرقی و تأکید بر گفت و گوی تمدن‌ها و تبادل فرهنگ‌ها، منجر به گسترش روابط و تبادل فرهنگی میان ژاپن و ایران شده است. اما آن چیزی که از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است، نقش فرهنگ و اتخاذ دیپلماسی فرهنگی توسط دو کشور در راستای حفظ و بسط روابط سیاسی و اقتصادی در سال‌های تحریم است. همان‌طور که گفته شد، افزایش حساسیت کشورهای غربی نسبت به مسأله هسته‌ای ایران و اعمال تحریم‌ها و فشارهای بین‌المللی علیه آن، نگرش منفی نسبت به ایران را در محیط بین‌الملل فراگیر کرد و در نتیجه روابط این کشور با سایر کشورها را تحت‌الشعاع قرار داد که روابط ایران و ژاپن نیز تحت تأثیر این مسأله با خطر جدی مواجه شد. در نتیجه مقامات مسئول دو کشور برآن شدند تا با اتخاذ دیپلماسی فرهنگی و انجام اقداماتی در همین راستا روابط سیاسی و اقتصادی خویش را از خطر اضمحلال نجات دهند. در همین راستا دو کشور ایران و ژاپن با انجام اقدامات فرهنگی مختلف سعی در تلطیف جو موجود و باز نگاه داشتن کانال‌های ارتباطی داشته‌اند تا در صورت فراهم شدن شرایط، روابط سیاسی و اقتصادی دو کشور به صورت جدی از سر گرفته شود.

۹. مهم‌ترین اقدامات فرهنگی صورت گرفته توسط دو کشور به منظور حفظ و توسعه روابط سیاسی و اقتصادی

۱. اهتمام دو طرف به توسعه روابط و ارتقای دوستی و تفاهم از طریق انجمن ژاپن و

ایران (در ژاپن) و انجمن دوستی ایران و ژاپن (در ایران)، با هدف گسترش روابط فرهنگی، سیاسی و اقتصادی (آرشیو سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، سند شماره: ۱۸۷۶، ۷۷۳۱).

۲. تلاش در جهت گسترش کرسی‌های آموزش زبان و ادبیات فارسی در ژاپن (آرشیو سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، سند شماره: ۱۰۱.۲۴۲۱، ۷۷۳۱) و زبان ژاپنی در ایران (گروه ژاپنی دانشکده زبان‌های خارجی دانشگاه تهران) با توجه به اهمیت نقش زبان در ارتباطات بین دو کشور و شناخت هر چه بیش تر آن‌ها از یکدیگر.

۳. اهتمام دو طرف به توسعه ایران‌شناسی در ژاپن (آرشیو سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، سند شماره: ۹۶۲۴، ۹۷۳۱) و ژاپن‌شناسی در ایران (رشته مطالعات ژاپن)، با هدف انجام تحقیق علمی پیرامون جنبه‌های مختلف تاریخی، فرهنگی-اجتماعی و سیاسی-اقتصادی دو کشور و شناخت و آگاهی هر چه بیشتر و عمیق‌تر نسبت به جامعه، فرهنگ، سیاست، حکومت و اقتصاد یکدیگر و در نهایت بهره‌برداری از آن در جهت توسعه روابط فرهنگی، سیاسی و اقتصادی.

۴. برگزاری نشست‌های مشترک دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه با مؤسسه امور بین‌الملل ژاپن و بنیاد صلح ساساکاوا در حوزه‌های مختلف فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، زنان، محیط زیست و ...

۵. برقراری ارتباط بین دانشگاه‌های ایران و ژاپن و تلاش در جهت گسترش ارتباطات علمی و دانشگاهی از طریق برگزاری نشست‌های مختلف علمی.

۶. تأسیس بخش فارسی رادیو برون مرزی ژاپن و تلاش این کشور در جهت افزایش ارتباطات میان ژاپن و کشورهای فارسی زبان از جمله ایران از طریق پخش برنامه‌هایی با محوریت تحولات ژاپن، تحولات آسیا، روابط ایران و ژاپن، اقتصاد جهانی و رویدادهای مهم جهانی و هم‌چنین آموزش زبان ژاپنی به صورت چند رسانه‌ای به مخاطبان فارسی زبان رادیو ژاپن (قرقانی، ۵۹۳۱).

۷. تأسیس بخش ژاپنی رادیو برون مرزی جمهوری اسلامی ایران و تلاش برای گسترش روزافزون فعالیت‌های آن با هدف معرفی حقایق اسلام، تعاملات فرهنگی و اجتماعی دو ملت کهن ایران و ژاپن، تبیین تاریخ تمدن پرشکوه ایرانی اسلامی، نقد لیبرال دمکراسی غرب، معرفی پیشرفت‌ها و دستاوردهای ایران در عرصه‌های علمی،

صنعتی، اقتصادی و اجتماعی، معرفی جاذبه‌های طبیعی، تاریخی و فرهنگی کشور و تبیین دیدگاه‌های جمهوری اسلامی ایران در خصوص مسائل جهانی، منطقه‌ای و جهان اسلام به مخاطبان ژاپنی رادیو ایران (قرقانی، ۵۹۳۱).

۱۰. اقدامات فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در ژاپن

متولیان سیاست فرهنگی ایران در ژاپن، یعنی بخش فرهنگی سفارت جمهوری اسلامی ایران و نمایندگی سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی در کشور ژاپن، اقدامات قابل توجهی را در راستای توسعه همکاری‌های فرهنگی و در نهایت تعمیق آن به حوزه‌های سیاسی و اقتصادی به خصوص در دوران تحریم انجام داده‌اند.

از مهم‌ترین اقدامات فرهنگی صورت گرفته می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. اعطای بورسیه به دانشجویان ژاپنی
۲. تأسیس نمایندگی دانشگاه جامعه‌المصطفی در ژاپن با هدف گسترش تبادلات دانشگاهی در حوزه علوم انسانی و اسلامی
۳. ترجمه کتب ایرانی به زبان ژاپنی، در حوزه‌های مختلف، به خصوص در حوزه زبان، ادب فارسی و داستان‌های کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان
۴. ترویج هنرهای تجسمی ایران مانند خوشنویسی و تذهیب و برگزاری نمایشگاه‌های هنری در موزه‌های ژاپن
۵. برگزاری نمایشگاه‌های آثار برگزیده و امانت گرفته شده از موزه ملی ایران (از یادگارهای ایران باستان و نیز نفایس دوره اسلامی)
۶. برگزاری نمایشگاه‌های فرش ایران، به ویژه نمایشگاه فرش‌های ابریشمی ایران در ژاپن که در آن برای اولین بار بیست قطعه از فرش‌های ابریشمی عتیقه و ارزشمند موزه فرش ایران از کشور خارج شده و در موزه ابریشم یوکوهاما به نمایش درآمد.
۷. برگزاری نمایشگاه‌های هنری مشترک میان هنرمندان ایرانی و ژاپنی
۸. برگزاری نمایشگاه‌های صنایع دستی ایران و کمک به آموزش برخی از صنایع دستی ایرانی به علاقه‌مندان ژاپنی
۹. اجرای موسیقی سنتی ایران و برگزاری مراسم شب شعر، حافظ خوانی و نقالی شاهنامه برای علاقه‌مندان به زبان و ادبیات فارسی

۱۰. برگزاری سمینارهای تحقیقاتی و مطالعات علمی، جهت مبادله افکار و برقراری ارتباط هرچه بیشتر میان دانشجویان، پژوهشگران و اساتید دو کشور
۱۱. برگزاری سمینارهای گفت و گوی ادیان میان اندیشمندان دینی دو کشور
۱۲. ایجاد فرصت مطالعاتی و پژوهشی برای نخبگان ژاپنی از طریق سفر به ایران و ایراد سخنرانی در مجامع دانشگاهی
۱۳. امضای موافقت‌نامه همکاری بین دانشگاه‌های ایران و ژاپن
۱۴. برگزاری کلاس‌های آموزش زبان فارسی و تشویق علاقه‌مندان به یادگیری این زبان در جهت بهره‌گیری از آن در راستای گسترش روابط اقتصادی دو کشور
۱۵. برگزاری تئاتر، شرکت در فستیوال فیلم توکیو و اکران فیلم‌های ایرانی با ترجمه ژاپنی
۱۶. برگزاری سمینار تاریخچه سینمای ایران در رایزنی فرهنگی
۱۷. نمایش ورزش‌های پهلوانی ایران در ژاپن توسط فدراسیون بین‌المللی ورزش‌های زورخانه‌ای
۱۸. شرکت در نمایشگاه بین‌المللی کتاب توکیو
۱۹. برگزاری نشست‌های مختلف میان اعضای انجمن تبادلات فرهنگی ایران و ژاپن
۲۰. برگزاری سمینار فرهنگی ایران‌شناسی در ژاپن
۲۱. برگزاری همایش هزاره تدوین کتاب قانون ابن سینا تحت عنوان همایش طب سنتی در دانشگاه توکیو
۲۲. بزرگداشت رویداد کشتی نیشومارو و خرید نفت ایران توسط ژاپن در زمان نخست‌وزیری محمد مصدق
۲۳. معرفی جاذبه‌های فرهنگی و گردشگری ایران به ژاپنی‌ها
۲۴. همکاری با شبکه‌های تلویزیونی ژاپن جهت معرفی ایران به مردم ژاپن
۲۵. بحث زنان و همکاری‌های صورت گرفته میان فدراسیون زنان ژاپن و امور زنان ریاست جمهوری ایران در جهت برقراری صلح جهانی
۲۶. برگزاری هفته فرهنگی ایران در ژاپن (بوسفی، ۱۳۹۵).
- سفارت جمهوری اسلامی ایران با همکاری و همراهی بنیاد ژاپن هر ساله، هفته فرهنگی ایران در ژاپن را حول سه محور زیر برگزار می‌کند:
- معرفی فرهنگ، هنر و تمدن ایران زمین به مردم ژاپن

- تقویت روابط دو جانبه فرهنگی و ارتقای درک متقابل میان مردم دو کشور
- بهبود تصویر ایران و ایرانی نزد افکار عمومی جامعه ژاپن (آرشیو سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، سند شماره: ۳۵۲۰، ۱۳۸۲).

۱۱. اقدامات فرهنگی ژاپن در ایران

بخش فرهنگی سفارت ژاپن در تهران عهده‌دار برگزاری برنامه‌های فرهنگی کشور ژاپن در جمهوری اسلامی ایران می‌باشد. از جمله برنامه‌های فرهنگی یاد شده می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. برگزاری سالانه مسابقات سخنرانی به زبان ژاپنی
۲. ارائه بورس‌های تحصیلی دولت ژاپن در مقاطع فوق دیپلم، کارشناسی و بورس دوره تحقیقت
۳. برگزاری کنسرت‌های موسیقی سنتی ژاپن
۴. برگزاری نمایشگاه فرهنگ ژاپن
۵. برگزاری نمایشگاه‌ها و کارگاه‌های نقاشی و خطاطی ژاپن^۱
۶. برگزاری نمایشگاه آثار هنری معاصر ژاپن
۷. برگزاری نمایشگاه هنر ژاپنی چاپ چوبی
۸. ارائه برنامه‌های فرهنگی بنیاد ژاپن جهت استفاده مؤسسات و نهادهای فرهنگی ایران و اتباع ایرانی
۹. شرکت در نمایشگاه بین‌المللی کتاب تهران
۱۰. برگزاری جلسات سخنرانی پیرامون اقتصاد با دعوت از اقتصاددانان ژاپنی
۱۱. برپایی کارگاه‌های اوریگامی^۲ (هنر کاغذ و تا)
۱۲. برگزاری جلسات آشنایی با ژاپن در مدارس و مؤسسات فرهنگی ایران
۱۳. برگزاری نمایشگاه عکس عکاسان ژاپنی
۱۴. نمایش آثار سینمای ژاپن
۱۵. نمایش انیمیشن ژاپنی

1. Shodō, 書道
2. Origami, 折り紙

۱۶. برگزاری مسابقات مانگا^۱

۱۷. معرفی فرهنگ ژاپن در زمینه «انیمیشن و مانگا» توسط متخصصین اعزام شده از بنیاد ژاپن

۱۸. شرکت در جشنواره بین‌المللی فیلم کوتاه تهران

۱۹. برگزاری نمایشگاه شکوفه‌های گیلان و افسانه ژاپنی گنجی^۲

۲۰. برگزاری مراسم سنتی چای

۲۱. برگزاری کارگاه‌های «تئاتر کابوکی»^۳ و «تئاتر نو» از تئاترهای سنتی ژاپن

۲۲. برگزاری سمینار مرمت اثر فرهنگی بم با استفاده از تصاویر سه بعدی

۳۲. شرکت در کنفرانس بین‌المللی نقش میراث فرهنگی در شکل‌گیری هویت ملی در ایران

۲۴. برگزاری هفته فرهنگی ژاپن در ایران (بخش فرهنگی سفارت ژاپن در ایران).

نتیجه

با بررسی دیپلماسی فرهنگی ایران و ژاپن و اقدامات فرهنگی صورت گرفته توسط آن‌ها، مشخص می‌شود که دو کشور به دنبال حفظ و توسعه روابط با یکدیگر بوده و از مسیر اقدامات و همکاری‌های فرهنگی مصمم به دستیابی به نتیجه مطلوب در این خصوص می‌باشند. علی‌رغم تحولات سیاسی_اجتماعی دو کشور طی دوره‌های مختلف، روابط بین آن‌ها با بهره‌گیری از اصول و مبانی فرهنگی، همیشه مبتنی بر دوستی متقابل بوده و حفظ و توسعه روابط فرهنگی، اقتصادی و سیاسی بین ایران به عنوان کشوری در منتهی الیه غرب آسیا و ژاپن به عنوان کشوری در منتهی الیه شرق آسیا، از اهمیت فوق‌العاده‌ای برای آن‌ها برخوردار بوده است. کما اینکه با بررسی اقدامات فرهنگی صورت گرفته توسط دو کشور ایران و ژاپن این نتیجه حاصل می‌شود که تمامی اقدامات فرهنگی ذکر شده، با هدف شناخت هرچه بیشتر دو کشور از یکدیگر صورت پذیرفته و دوام و قوام آن‌ها نشان‌دهنده تمایل ایران و ژاپن بر توسعه مناسبات فی ما بین است.

1. Manga, 漫画
2. Genji Monogatari, 源氏物語
3. Kabuki, 歌舞伎

بر همین اساس، ژاپنی‌ها از طرفی با مبادرت ورزیدن به انجام اقداماتی چون تأسیس انجمن ژاپن و ایران، ترویج آموزش زبان و ادب فارسی، توجه به مطالعات ایران‌شناسی و تحقیق علمی پیرامون جنبه‌های مختلف فرهنگی_اجتماعی و سیاسی_اقتصادی ایران، در پی شناخت و آگاهی هر چه بیشتر و عمیق‌تر نسبت به جامعه، فرهنگ، سیاست، حکومت و اقتصاد ایران هستند و از طرفی دیگر، با دنبال کردن سیاست‌های فرهنگی نظیر پخش برنامه‌های رادیویی به زبان فارسی و انجام فعالیت‌های مختلف فرهنگی از طریق سفارت این کشور در پی معرفی جامعه، فرهنگ، اقتصاد و تکنولوژی خود به ایرانیان هستند، تا از این طریق بتوانند ضمن حفظ روابط دوستانه و فرهنگی، از آن در جهت پیش‌برد منافع خود در راستای همکاری‌ها و روابط سیاسی و اقتصادی با ایران به عنوان مؤثرترین کشور منطقه غرب آسیا بهره‌برداری نمایند.

ایران نیز با در نظر گرفتن مبانی دیپلماسی فرهنگی، در پی معرفی تمدن، فرهنگ، جامعه، اقتصاد، حکومت و سیاست‌های بین‌المللی خود آن هم از طریق پخش برنامه‌های رادیویی به زبان ژاپنی و انجام فعالیت‌های مختلف فرهنگی از طریق رایزنی فرهنگی و سفارت جمهوری اسلامی ایران در ژاپن است. علاوه بر این با تأسیس کرسی مطالعات ژاپن و زبان ژاپنی در دانشگاه تهران، ایران توجه شرق آسیا در سیاست خارجی خود را با رویکردی علمی دنبال کرده تا از این طریق بتواند با ژاپن به عنوان سومین قدرت اقتصادی جهان، روابط فرهنگی، سیاسی و اقتصادی مورد توجه ای را برقرار کند.

در نهایت می‌توان نتیجه گرفت که دو کشور ایران و ژاپن برای روابط فی مابین اهمیت زیادی قائلند و ضمن در نظر گرفتن مسائل اقتصادی به عنوان محور ارتباطات، در طول تاریخ، خصوصاً در دوران تحریم، همواره در تلاش بوده‌اند تا با استفاده از ابزارهای فرهنگی، زمینه‌های لازم جهت حفظ و بسط روابط سیاسی و اقتصادی خود را افزایش دهند. ایران و ژاپن با استفاده از دیپلماسی فرهنگی توانسته‌اند به رغم تمامی فشارها و کارشکنی‌ها، روابط خود را در دوران تحریم حفظ و با تلاش در جهت باز نگاه داشتن کانال‌های سیاسی و اقتصادی به توسعه روابط در دوران پسا برجام کمک کنند.*

کتابنامه منابع فارسی

آرشیو وزارت امور خارجه ایران.

آرشیو سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی.

پناهی، محمد حسین. (اردیبهشت و خرداد ۱۳۹۳). توسعه فرهنگی؛ ضرورت توسعه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی. *مجموعه مقالات سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت*.

خانی، محمد حسن. (۱۳۸۶). نقش فرهنگ و ابزارهای فرهنگی در طراحی و پیشبرد دیپلماسی با تأکید بر سیاست خارجی ایالات متحده آمریکا. *کتاب مجموعه مقالات همایش ارتباطات بین فرهنگی و سیاست خارجی: رویکرد ایرانی، مرکز مطالعات فرهنگی بین المللی، سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی*. تهران: انتشارات بین المللی الهدی.

دهشیری، محمدرضا. (۱۳۹۳). *دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران*. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.

(اسفند ۱۳۸۸). دیدار وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی، مسئول و نمایندگان فرهنگی ایران در خارج از کشور. بازیابی شده از: <http://farsi.khamenei.ir/news-content?id=8960> (دسترسی ۱۳۹۵، ۲۵ آبان).

رشته مطالعات ژاپن. گروه آموزشی مطالعات ژاپن، وب سایت دانشکده مطالعات جهان دانشگاه تهران. بازیابی شده از: <http://fws.ut.ac.ir/rtl/Groups.aspx?Ind=-1&Id=118&LanId=1> (دسترسی ۱۳۹۵، ۷ آذر).

سلیمی بنی، صادق و محمد مجاور شیخان. (فروردین ۱۳۹۳). جایگاه دیپلماسی فرهنگی در سیاست خارجی کشورها. *فصلنامه پژوهش در تاریخ*. (۱۲).

سلیمی، حسین و حافظه سیفی آتشگاه. (بهار ۱۳۸۷). تأثیر جهانی شدن بر فرهنگ، مطالعه موردی ژاپن. *مجله رهیافت های سیاسی و بین المللی*. (۱۳)

سلیمی، حسین. (۱۳۸۵). *فرهنگ گرایی، جهانی شدن و حقوق بشر*. تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی.

کلهر، سینا و محمد مسعود صادقی. (۱۳۸۹). *بررسی وضعیت دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران ۱. دستگاه ها و نهاد های فعال*. دفتر مطالعات فرهنگی.

کومانو، کین ایچی. (اردیبهشت ۱۳۹۱). روابط فرهنگی ایران و ژاپن. *مجله انسان شناسی و فرهنگ*، ویژه نامه فرهنگ ژاپن. ۲ (۱).

گروه ژاپنی دانشکده زبان های خارجی دانشگاه تهران. بازیابی شده از: <http://ffil.ut.ac.ir/jpdept> (دسترسی ۱۳۹۵، ۱۰ آبان).

مرکز اطلاع رسانی و فرهنگی سفارت ژاپن در ایران. بازیابی شده از: <http://www.ir.emb-japan.go.jp/fa/jicc/jicc.html>، (دسترسی ۱۳۹۵، ۲۵ آبان)

مصاحبه نگارنده با رضا نظر آهاری، سفیر ایران در ژاپن. (در تاریخ ۲۲ اردیبهشت ۱۳۹۵).

مصاحبه نگارنده با رضا یوسفی، رایزن فرهنگی سابق در ژاپن (در تاریخ ۲۵ مهر ۱۳۹۵).

مصاحبه نگارنده با محسن طلایی، سفیر اسبق جمهوری اسلامی ایران در ژاپن. (در تاریخ ۱۲ خرداد ۱۳۹۵).

مصاحبه نگارنده با ولی الله قرقانی، مدیر رادیو ژاپنی سازمان صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران. (در تاریخ ۱۴ آذر ۱۳۹۵).

مصاحبه نگارنده با هیروياسو کوبایاشی، سفیر ژاپن در ایران. (در تاریخ ۱۸ آذر ۱۳۹۵).

مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی سیاست جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۷۱).

میزگرد مشترک سیاسی و اقتصادی دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی و بنیاد صلح ساساکاواي ژاپن. (آذر ۱۳۹۴). *رویدادها و تحلیل ها*. ۲۹ (۲۸۸). ص ۱۰.

منابع انگلیسی

AOKI-OKABE, Maki, Yoko KAWAMURA & Toichi MAKITA. (2006). *The Study Of International Cultural Relations Of Postwar Japan. Institute Of Developing Economies*.

Cultural Diplomacy. Oxford Dictionaries. Available at: <https://en.oxforddictionaries>.

[com/definition/cultural_diplomacy](http://www.mofa.go.jp/region/middle_e/iran/relation.pdf). (accessed on 2016, Nov 13).

(2009). *Japan-Iran relations*. Available at: http://www.mofa.go.jp/region/middle_e/iran/relation.pdf. (accessed on 2016, Nov 20).

KYODO. (2016). "Tehran open to Japanese investment, happy with \$10 billion credit line, deputy foreign minister says". Available at: <http://www.japantimes.co.jp/news/2016/09/04/national/politics-diplomacy/tehran-open-japanese-investment-happy-10-billion-credit-line-deputy-foreign-minister-says/#.WC9ZGLJ97Kk>. (accessed on 2016, Oct 4).

Miller & Jonathan Berkshire. (2016). *Japan's Strategic Ties with Iran*. Available at: <http://studies.aljazeera.net/en/reports/2016/02/201621864717335576.html>. (accessed on 2016, Feb 18).

Ogoura, Kazuo. (2008). *Japan's Postwar Cultural Diplomacy*. CAS (Center for Area Studies) (FreieUniversitat).

Ogoura, Kazuo. (2009). *Japan's Cultural Diplomacy, Past and Present*. (Japan Foundation), pp.44_54.

Ray, Larry & Andrew Sayer. (1999). *Cultural and Economy after the Cultural Turn*. London: SAGE Publications.

Ryniejska, Marta. *Cultural Diplomacy as a Form of International Communication*. University of Wrocław, Institute for International Studies, The Section of International Communication. Available at: http://www.instituteforpr.org/wp-content/uploads/Ryniejska_Kieldanowicz.pdf. (accessed on 2016, Oct 28).

منابع ژاپنی

増野 伊登(Maseno Ito). (2016). Implementation Day 到来: イラン制裁の解除をめぐる課題と展望 (Issues and prospects on the cancellation of Iran sanctions). Available at: https://oilgas-info.jogmec.go.jp/pdf/7/7699/1602_f_irIran_sanction.pdf. (accessed on 2016, Mar 20).

秋山 文子(Fumiko Akiyama). (2016). イラン向け輸出 競争激化の中、見通しは厳しい (With intensifying export competition to Iran, the outlook is severe). Available at: https://www.iima.or.jp/Docs/column/2016/0509_j.pdf. (accessed on 2016, May 2).

(2016). 文化交流と文化外交 (Cultural exchange and cultural diplomacy). Available at: <http://ssk.econfn.com/bunka2/bkgk2-5.pdf>. (accessed on 2016, Apr 9).

پروشکاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی